

Polická, Alena

Úvod

In: Polická, Alena. *Dynamika šíření lexikálních inovací : identitární neologie a sociolektologie ve francouzském jazykovém kontextu*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2022, pp. 9-11

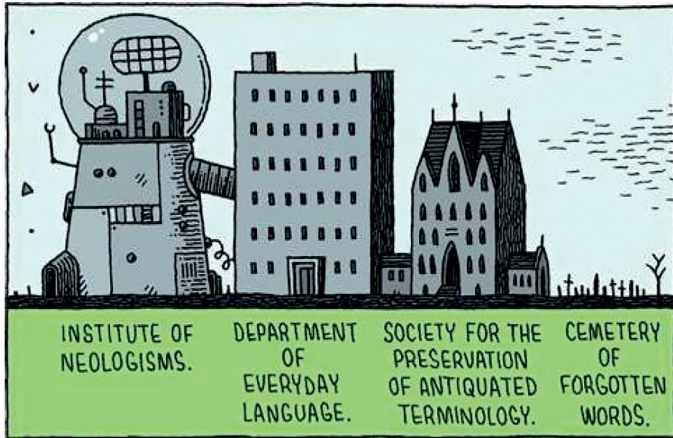
ISBN 978-80-280-0031-8; ISBN 978-80-280-0032-5 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144950>

Access Date: 28. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

© Tom Gauld

© Larbi 04

1 ÚVOD

Ut silvae foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas,
Et iuvenum ritu florent modo nata vigentque.
Quintus Horatius Flaccus: *De arte poetica. Epistola ad Pisones*

≈

Stejně jak barevný šat rok za rokem střídají lesy,
jak první snáší se list, tak hynou i uvadlá slova
a čerstvě vylíhlé pokolení se čile má k světu.
Překlad Dany Svobodové: *O umění básnickém* (2012: 16–19)

Nová slova obecně a lexikální inovace u mladé generace především fascinovaly lidstvo odedávna. Punc novosti a s ní spojené i jisté tajuplnosti si tyto složky lexikonu nesly po určitou dobu a v určitých vrstvách společnosti stejně jistě, jako s sebou nesly pohrdání a výsměch ty nejkřiklavější z výtvorů kreativity jednotlivců či konivence skupin. Jelikož jsou ale tyto projevy, často efemerní, zároveň i silným motorem jazykového vývoje, nezůstaly v pozadí vědeckého zájmu.

Zatímco tzv. *droit d'être* („právo na existenci“) neologismů různých typů intelektuální elita ve společnosti zpochybňovala většinou vždy jen z hlediska esteticko-puristických obav, zato ale téměř kontinuálně, o tzv. *droit de cité* („právo na přijetí“) inovací mezi centrální, resp. prioritní osy výzkumu začali lingvisté „bojovat“ až relativně nedávno. Metodologické problémy s přímým přístupem k jazykové kreativitě mladé generace a k prvním fázím konstituování nových tvarů a významů slov ostatně dnešní sociolingvistika řeší stále.

Předkládaná monografie vychází z habilitačního spisu obhájeného v listopadu 2019 a navazuje na závěry naší dizertační práce obhájené v roce 2007 (knižně Podhorná-Polická 2009). Tyto závěry prohlubuje a nově rozpracovává s ohledem na individuální výzkum i dílčí týmové projekty řešené v postgraduálním období, především v letech 2008–2015.

V této práci si klademe za cíl nastínit současné trendy výzkumu substandardní úrovně francouzštiny, která bude zkoumána z hlediska lexikonu jednak ve spontánní komunikaci mládeže a jednak v mediálním prostoru. Prostředkem šíření lexikálních inovací vznikajících v prostředí mládeže je především hudební žánr rap. Ten je pro sociolingvistu důležitým zdrojem informací pro pozorování společenských postojů dnešní multietnické francouzské mládeže a pro lexikology pak skýtá bohatý neologický materiál.

Téma nastoluje obecné strukturalisticko-funkcionalistické jazykovědné otázky, především ale otázky sociolingvistické, lexikologické a metalexikografické. Současně si vynucuje i přesahy interdisciplinární, a to zejména do sociologie, psychologie a geografie. Pod neologickým označením sociolexikologie propojujeme metody zkoumání a terminologii francouzské urbánní sociolingvistiky s poznatky lexikologickými, zejména co se týče podmínek vzniku a šíření generačně příznakových neologismů u mládeže. Vzhledem k tomu, že naše práce je představena v českém prostředí, ale zabývá se francouzským materiálem, pokládáme přitom za potřebné naznačit i rozdíly chápání v obou lingvistikách.

Monografie je rozdělena na tři části. V obecně jazykovědném teoretickém úvodu s názvem *Sociolexikologie a sociolingvistika inovací* bude pozornost věnována synchronní dynamice jazyka, problémům definice jazykové změny a časového vymezení synchronních jazykových jevů, bez nichž nelze koncept neologie vědecky uchopit. Detailněji bude prezentována především difuzní teorie, kterou lze aplikovat na sociolingvistiku lexikálních inovací u mládeže. V historických souvislostech budou představeny klíčové teze raných sémantiků, kteří ve Francii konstituovali terminologii pro popis neologismů, především neosémantismů, a také přínosy prvních sociolingvistických a sociolektologických studií, které byly popisem jazykové změny motivované.

Ve druhé části, nazvané *Historie lexikálních inovací ve Francii*, se historickým průřezem od nejstarších doložených výskytů metalingvistických termínů *neologismus*, *neologie*, *neolog* a adjektiva *neologický* ve francouzské literatuře a posléze ve slovnících pokusíme doložit vlnu emocí, které vzbuzovala a často ještě vzbuzuje otázka spontánního, nekontrolovaného transformování lexikonu. Zároveň bude pozornost věnována styčným bodům slovníkového zaznamenávání neologismů, tzv. neografie, se zaznamenáváním sociolektů, tzv. sociolektografie.

Kapitoly ze sociolexikologie je název třetí části práce, která prezentuje pět případových studií, které umožní verifikovat výše uvedené teoretické koncepty. V převážné většině případů jsou studie exemplifikovány na francouzském jazykovém materiálu, místy s doplňujícími českými příklady. Kromě terminologického aparátu lexikografického bude pozornost věnována především sociolingvistice mládeže a jejímu ukotvení ve frankofonní lingvistice. Obsahově tato nejobsáhlejší kapitola práce vychází zejména z problematiky řešené již v průběhu doktorského studia (univerzália mluvy mládeže na materiálu participačního pozorování, rozhovorů a dotazníkových šetření ze dvou francouzských a jednoho českého odborného učiliště). Zejména problematika identitárních neologismů, které jsou pro generačně příznakové lexikum klíčové, byla rozvíjena v postdoktorském grantu (studie expresivity na materiálu získaném především dotazníkovým šetřením časosběrnou metodou a z korpusových dat, včetně vlastního korpusu rapových písní).

Nejprve bude pozornost věnována chápání příznakovosti ve francouzské lexikografické praxi v komparaci s terminologickým aparátem české jazykovědy

a jejím konceptem lexikální expresivity. Na minikorpusu substandardních slov bude poukázáno na způsoby zachycování příznakovosti ve vybraných slovnících v šedesátých letech 20. století a na vývoj přidělování příznaků o generaci později (90. léta) a v současnosti.

Ve druhé studii bude provedena komparace různých typů francouzských slovníků s ohledem na jejich zaznamenávání a hodnocení substandardního lexika, zejména slov se zkratkou označující sociolektální původ slov – příznak *arg.* Komparace slovníků všeobecných a slovníků specializovaných na sociolekty bude doplněna frekvenční studií námi vytvářeného korpusu textů frankofonních rapových písní *RapCor*.

Ve dvou dalších studiích bude pozornost zacílena také na francouzský rap, konkrétně na vybrané neologismy, které přebírá a totemizuje mládež, která se s tímto hudebním žánrem identifikuje. Lze předpokládat, že rapová hudba je vektorem difuze velkého množství identitárních neologismů i konsolidátorem projevů teritoriální apropriace mezi mládeží.

V poslední studii budou prezentovány výsledky dlouhodobého výzkumu šíření francouzského sociolektického slova „*bol(l)os(s/se)*“, a to zejména s akcentací na metodologické aspekty sběru dat. Cílem je představit kombinaci metody kvantitativní s metodou časosběrnou jakožto inovativní přístup k dynamicky pojímané neologii.

Prezentovaná originální data pocházejí z výzkumu substandardní francouzštiny a vytváření korpusu mluvené francouzštiny na Ústavu románských jazyků a literatur FF MU. Materiály pro dílčí studie ve třetí části spisu byly získány individuálním výzkumem nebo v týmu spolupracovníků, především ve spolupráci s Anne-Caroline Fiévetovou z EHESS Paris a s Camillem Martinezem z Albert-Ludwigs Universität ve Freiburgu.

Za umožnění výzkumných cest do Francie a podporu dílčích projektů, které vyústily v habilitační spis a následně v tuto monografii, děkuji Grantové agentuře České republiky (grant číslo 405/09/P307 *Expresivita ve slangu mládeže na pozadí hledání vlastní a skupinové identity*) a Filozofické fakultě Masarykovy univerzity (granty číslo 21 0316–IRP a MUNI/21/POL/2015), především pak ediční radě Spisů FF MU. Za cenné připomínky děkuji všem recenzentům. Speciální poděkování za neúnavnou lidskou podporu a za cenné odborné rady adresuji paní profesorce Marii Krčmové.